

**En strukturerad vardag inom dagvården med
hjälp av alternativ och kompletterande
kommunikation (AKK).**

En handbok för personalen.

Kia Kajetski

Examensarbete / Degree Thesis

Det sociala området

2013

EXAMENSARBETE	
Arcada	
Utbildningsprogram:	UP för sociala området
Identifikationsnummer:	13364
Författare:	Kia Kajetski
Arbetets namn:	En strukturerad vardag inom dagvården med hjälp av alternativ och kompletterade kommunikation (AKK). En handbok för personalen.
Handledare (Arcada):	Carina Kiukas
Uppdragsgivare:	Daghemmet Knattebo Ivisnäs
<p>Sammandrag:</p> <p>Detta är ett examensarbete i form av en produktutveckling där jag som produkt utvecklare en handbok för dagvårdspersonal i svenskfinland om användningen av alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) på daghem. Ofta förknippas AKK till språkstörningar, autism eller sen språkutveckling. Med hjälp av min handbok vill jag inspirera dagvårdspersonal till att ta i bruk AKK som arbetssätt i alla barngrupper, oavsett om det i gruppen finns barn med behov av särskilt stöd eller inte. Syftet med mitt arbete är att inspirera dagvårdspersonalen till att ta i bruk AKK som arbetsmetod och ge beredskap om hur de med hjälp av alternativ och kompletterande kommunikation kan bygga upp en strukturerad vardag för barnen inom dagvården. I mitt examensarbete har jag att skapat ett verktyg i form av en handbok med hjälp av vilken personalen på daghemmet får inspiration om hur de kan använda alternativ och kompletterande kommunikation för att skapa en strukturerad vardag inom dagvården med fokus på barnens delaktighet. Frågeställningarna i mitt arbete är: 1. Hur kan man med hjälp av AKK skapa en strukturerad vardag inom dagvården? 2. Hur kan man med hjälp av en strukturerad vardag byggd på alternativ och kompletterande kommunikation främja barnens delaktighet inom dagvården? Metoden som använts i detta examensarbete är en produktutveckling. Resultatet i examensarbetet, produkten, är en handbok som är utvecklad på basen av en observerande undersökning i barngruppen. Den teoretiska delen av arbetet behandlar AKK, språklig utveckling, delaktighet och strukturerad vardag.</p>	
Nyckelord:	AKK, språklig utveckling, delaktighet, strukturerad vardag
Sidantal:	35
Språk:	Svenska
Datum för godkännande:	

DEGREE THESIS	
Arcada	
Degree Programme:	Social work
Identification number:	13364
Author:	Kia Kajetski
Title:	Structured weekday using ACC. A guide for the day care personnel.
Supervisor (Arcada):	Carina Kiukas
Commissioned by:	Knattebo Ivisnäs day care center
<p>Abstract:</p> <p>The thesis is based on development of a product. The objective of the thesis was to develop a manual to Swedish speaking day care personnel in Finland units how to use alternative or/and augmentative communication methods (ACC) in day care. ACC is often associated to language disorders, autism or late developing of language. In spite of that the aim of this thesis is to inspire the day care personnel to use ACC as a method also in childgroups of typically developed children. I want to enlighten the childcare personnel about ACC and give them preparedness to build a structured weekday based on ACC for the children in day care. With my thesis I created a manual which aim is to inspire the day care personnel to use ACC as a method to build a structured weekday for children in day care with the focus on children's participation.</p> <p>The research questions were: 1. How can you build a structured weekday in day care based on ACC? 2. How can you with a structured weekday build on ACC support children's participation in day care? The method used in this thesis is development of a product. The result of the thesis, the product, a manual is compiled on the base of an observation study in a child group. The theoretical part of the work deals with ACC, development of language, participation and a structured weekday</p>	
Keywords:	ACC, linguistic advancement, participation, structured weekday
Number of pages:	35
Language:	Swedish
Date of acceptance:	

INNEHÅLL / CONTENTS

1	Inledning	5
1.1	Syfte och frågeställningar	5
1.2	Problemformulering och avgränsning	6
1.3	Bakgrund.....	6
1.4	Presentation av samarbetspartner.....	8
2	Tidigare forskning	8
2.1	Reslutat av tidigare forskning.....	11
3	Teoretisk referensram	11
3.1	Delaktighet.....	12
3.2	Språklig utveckling	13
3.3	Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK)	14
3.4	Strukturerad vardag	17
4	Metod	18
4.1	Deltagande observation	19
4.2	Forskningsetiska frågor.....	21
5	Utveckling av handboken	21
5.1	Resultat av observation	23
5.2	Strukturering av tid.....	24
5.3	Strukturering av person och plats	25
5.4	Strukturering av vardagen.....	26
6	Resultatet	27
7	Utvärdering	28
7.1	Utvärdering av arbetsprocessen	29
7.2	Utvärdering av produkten.....	30
7.3	Avslutning och förslag på vidare forskning	31
	Figurer	32
	Källor	33
	Bilagor	35

1 INLEDNING

Idén till detta examensarbete kom från mitt egna personliga intresse för alternativa och kompletterande kommunikationsmetoder. Jag arbetar som barnträdgårdslärare och har i mitt arbete märkt att vardagen på daghemmet är en naturlig miljö för användning av alternativ och kompletterande kommunikationsmetoder (AKK). Jag tycker om AKK som arbetsmetod och har märkt i mitt arbete att den är till stor nytta för både personal och barn. Jag vill med hjälp av handboken dela med mig min kunskap om hur man med hjälp av AKK kan strukturera vardagen inom dagvården. Denna handbok är avsedd för dagvårdspersonal i svenskfinland att användas vid planering. Dagvårdspersonal teamet kan diskutera sig fram till de bästa lösningarna som passar för deras daghemsgrupp. Alternativa och kompletterande kommunikationsmetoder förknippas ofta till autism eller språkstörningar. Jag vill med min handbok inspirera dagvårdspersonal att använda sig av AKK som metod i alla daghemsgrupper, oavsett om det i gruppen finns barn med behov av särskilt stöd eller inte. Jag märkte att dagvårdsmiljön är ett naturligt tillfälle för användningen av AKK som stöd för både barnens språkliga utveckling och känslan av delaktighet.

1.1 Syfte och frågeställningar

Syfte med mitt arbete är att inspirera dagvårdspersonal att ta i bruk alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) som arbetsmetod och ge beredskap om hur de med hjälp av AKK kan bygga upp en strukturerad vardag för barnen. Avsikten med mitt examensarbete är att skapa ett verktyg i form av en handbok med hjälp av vilken personal på daghem får beredskap om hur de kan använda sig av AKK för att skapa en strukturerad vardag inom dagvården med fokus på barnens delaktighet.

Mina frågeställningar är:

1. Hur kan man med hjälp av AKK skapa en strukturerad vardag inom dagvården?
2. Hur kan man med hjälp av en strukturerad vardag byggd på alternativ och kompletterande kommunikation främja barnens delaktighet inom dagvården?

1.2 Problemformulering och avgränsning

I mitt arbete kommer jag att utveckla en handbok om hur personalen kan strukturera vardagen inom dagvården med hjälp av alternativ och kompletterande kommunikation. Handboken är avsedd för personer som jobbar på daghem i svenskfinland. För att undvika att arbetet blir för brett, har jag valt att fokusera mig på vardagen inom daghemmet. Jag tänker fokusera mig mest på bilder som stöd, men också enkla tecken som stöd för kommunikationen. Dagvården är en naturlig miljö för användningen av bilder som stöd för kommunikationen då alla i gruppen inte kan tala eller övar sig språket. Med hjälp av bilder stöder man talutvecklingen för barn och kan skapa en känsla av delaktighet. Då man inför visuella metoder som stöd i kommunikationen blir den mångsidigare och lättare att förstå.

Den teoretiska referensramen hjälper den som använder sig av handboken att förstå och tillämpa handboken som jag skapat och ge användaren teoretisk kunskap för tillämpningen och förståelsen av handboken i praktiken.

1.3 Bakgrund

I detta kapitel kommer jag ta upp hur barnets sinnen typiskt utvecklas samt hur visualisering kan användas som stöd för uttryckningsförmåga. Med detta kapitel vill jag lyfta fram nyttan med att ta i bruk visuella metoder i vardagen.

Till en början lär sig barnet kinetiskt, det vill säga barnet lär sig basfärdigheterna genom att använda sig av hela kroppen. Som nästa utvecklas det taktila sinnet alltså hela känselsinnet. Små barn måste få röra på allt de är intresserade av. Då barnet är runt 8-års ålder utvecklas ofta det visuella preferensen då barnet anammar kunskap genom att titta och iaktta händelser i omgivningen. Först i elva års ålder utvecklas det auditiva sinnet så att barnet kan lära sig på basen av vad hon hör. (Kerola 2001: 87) Detta betyder att alla barn i småbarnsåldern har stor nytta av visuellt stöd i sin vardag. Alternativ och kompletterande kommunikation som stöd för språkutvecklingen och känslan av delaktighet är till nytta för alla barn som stöd, inte endast barn med autism eller annat funktionsnedsättning. Dagvårdsmiljön erbjuder många naturliga och barncentrerade tillfällen för användning av alternativ och kompletterande kommunikation. Genom att utnyttja leken

och fantasin som är kännetecknande för småbarnsfostran, kan man skapa utmärkta inlärningsmöjligheter för barnet då bilder och symboler redan hör till det lilla barnets konkreta värld som en naturlig sak.

Visualisering kan användas som stöd i uttryckningsförmågan. Ifall barnet har brister i ordförrådet kan man med bilder förtydliggöra begreppen för barnet. Visualisering betyder att synliggöra. Som redskap för visualisering kan man använda bland annat PCS-bilder (Picture Communication Symbols), fotografier, ritningar, tecken, gester och föremål. PCS-bilder är enkla ritade bilder. Med visualisering kan man stöda barnets mottagning av information. Bilden hjälper barnet att fokusera sin uppmärksamhet till budskapet samt att förstå och tolka informationen. Med hjälp av bilder kan barnet lättare uppfatta sin omgivning och sociala situationer. Visualisering underlättar också acceptandet av budskapet för den vuxnas handledning förändras genom visualiseringen till mera neutral. Då den vuxna använder sig av visuella medel har hon/han möjlighet att förändra till exempel sitt talsätt och handlingssätt så att de bättre stöder barnet. Kommunikationen utvecklas då den vuxnas pratflöde minskar och röstläget blir mera neutralt, anvisningarna blir klarare och situationerna blir klassificerade. (Hepola & Vaaraniemi 2012: 10, 14)

Visuella metoder passar alla barn. De stöder barnet bland annat i kommunikationen, uppfattningen av sociala situationer, att styra uppmärksamheten och i att styra känslouttryck och beteende. För barn med språkliga svårigheter, autism och uppmärksamhetsproblem, uppstår det generellt problem i ovanstående handlingar, men också hos barn utan diagnostiserade svårigheter. Betydelsen av visualisering skall inte underskattas fastän det skulle vara fråga om ett väldigt verbalt eller intelligent barn. Barnet kan till exempel ha ett gott ordförråd och en bra uttrycksförmåga men ändå ha problem med att förstå budskapet i talet. (Hepola & Vaaraniemi 2012: 12)

Det visuella budskapet är lättare att förstå än det auditiva eftersom det är svårare att upprätthålla uppmärksamheten betingad på hörseln än via visuell stimulans. Den auditiva bearbetningen är också känsligare för störningar än den visuella bearbetningen. Dessutom är det auditiva budskapet förbigående och kräver snabb bearbetning och är svårare att komma ihåg än visuella budskapet. Om barnet har svårigheter i att styra sin

uppmärksamhet och förstå tal, kan ett budskap endast baserat på auditiv stimulans vara till och med omöjlig. Bilden fäster barnets uppmärksamhet och hjälper att förstå budskapet. Bilden kan hållas synlig tills bearbetningen av budskapet har skett och man kan alltid komma tillbaka till bilden. Då man inför visuella metoder som stöd i kommunikationen, blir den mera mångsidig och lättare att förstå. (Hepola & Vaaraniemi 2012:13)

1.4 Presentation av samarbetspartner

Min samarbetspartner är Knattebo Ivisnäs, Esbo stads köpavtalsdaghem under privata sektorns Suomen Tenava päiväkodit Oy. Knattebo Ivisnäs är ett litet hemtrevligt daghem med två grupper. Då jag gjorde min undersökning våren 2013, var grupperna den lilla och den stora sidan. Lilla sidan hade 12 stycken 0-3 åriga barn och stora sidan hade plats för 21 stycken 3-5 åriga barn. Personalen på Knattebo Ivisnäs innefattar en barnträdgårdslärare och två barnskötare per grupp och ett daghemsbiträde. Som föreståndare på daghemmet fungerar den ena barnträdgårdsläraren. Barnets bästa, trygghet och säkerhet är några av daghemmets centrala värdegrund och daghemmet erbjuder barnen en trygg och trivsamt miljö. På daghemmet jobbar vi enligt smågruppsverksamhet och alla barnen är indelade i smågrupper beroende på ålder och utvecklingsnivå. Smågrupperna har sin egna vårdare som är barnets egenvårdare. Naturen ligger nära daghemmet och barnen bekantar sig med naturen i form av promenader och skogsutflykter. Vi på Knattebo Ivisnäs är aktiva men glömmer inte fria lekens betydelse. Nyckelorden för oss är bland annat respekt för varandra, positiv attityd, lugn och mångsidig samt välplanerad verksamhet.

2 TIDIGARE FORSKNING

Det har skrivits relativt mycket om alternativa och kompletterande kommunikationsmetoder som stöd för barn med språkstörning. (Heister Trygg 2008, Kerola 2001, Launonen 2007) Men faktum är att alternativ och kompletterande kommunikation är till nytta för alla barn och hjälper till att strukturera vardagen på daghemmet. Strukturering stöder

barnet att få klarhet, ordning och förutsägbarhet i vardagen, vilket i sin tur ger trygghet och kan påverka humör och uppförande. (Kerola 2001 s. 14-16) Däremot finns det inte mycket tidigare forskning om hur alternativ och kompletterande kommunikations metoder är till nytta för typiskt språkutvecklade barn och fokuserar därför mer på tidigare forskning på synpunkter som jag tycker är till nytta för mitt arbete.

Jag sökte på EBSCO (11.2.2013) med sökorden "augmentative communication methods" OR "alternative communication methods" AND "child*" och alla mina träffar hade som nyckelord "children with disabilities" eller "language disorder". Jag tyckte inte dessa träffar var relevanta för mitt examensarbete då jag ville söka artiklar om användningen av AKK med barn som inte har särskilda behov. Jag sökte på yrkeshögskolornas publikationsarkiv Theseus samt på papunet:s sidor och hittade tre relevanta arbeten som tidigare forskning.

Anni Pollari (2011) från Jyväskylä universitet har skrivit sin pro gradu vid namnet *AAC:n käyttö opetus- ja ohjaustilanteissa – laadullinen tapaustutkimus AAC:n käytöstä integroidussa päiväkotiryhmässä*. Studien är en del av Jyväskylä universitets specialpedagogiska enhets egna forskning om språkets förtydligande samt användningen av alternativ och kompletterande kommunikation på daghem under vuxenstyrda gruppsituationer och i skola. Pollaris studie handlar om hur man använder sig av alternativ och kompletterande kommunikation i inläringssituationer och styrda aktiviteter vid dagvårdens integrerade grupper. Studien var kvalitativ och bestod av nio videoinspelade aktiviteter som analyserades genom innehållsanalys. I studien deltog tio 3-5 åriga barn tillsammans med specialbarntädgårdsläraren från ett daghem. Syftet med studien var att klargöra användningen av AKK i daghem under inlärnings- och aktivitetsstunder. Alternativa och kompletterande kommunikationssätt som användes var tecken som stöd, bildstöd och föremål.

Pollari (2011) kom fram till att det finns många tillfällen och möjligheter att stöda användning av alternativa och kompletterande kommunikationssätt och därmed stöda kommunikationen i styrda aktiviteter och inläringssituationer för enskilda individer. Det kräver insatser att stöda och instruera alla enskilda barn i gruppen, inte bara de barn som har språkstörningar för att få AKK att fungera som ett gemensamt kommunikations-

ionssätt i en barngrupp. Ett tydligt och återkommande tema i användningen av AKK var strukturering av tid, person och plats, samt även instruktioner och uppmaningar till olika aktiviteter.

Lotta Enqvist (2007) logoped från Helsingfors universitet har skrivit sin pro gradu vid namnet *ACC osana ammattia? : mitä vaikeimmin vammaisten lasten erityisryhmien työntekijät ajattelevat puhetta korvaavasta ja tukevasta kommunikoinnista?*. Studiens syfte var att beskriva den vardagliga växelverkan inom dagvårdens specialgrupper avsedda för barn med funktionshinder och belysa användningen av AKK i dessa grupper. På basen av kunskapen som kommit fram under studien begrundade man också hur rehabilitering av kommunikationen förverkligas som en del av de funktionshindrade barnens vardag. Studien var kvalitativ där nio stycken personer från specialgruppernas personal intervjuades. Personalen som intervjuades arbetade i specialgrupper avsedda för svårt funktionshindrade eller multihandikappade barn. De intervjuade arbetade i fyra olika daghem. Intervjuerna var delvis temaintervjuer och delvis halvstrukturerade intervjuer. Materialet analyserades och jämfördes till tidigare forskning.

Enqvist (2007) kom fram till att det i alla specialgrupper användes alternativa och kompletterande kommunikationsmetoder och att de intervjuade kunde benämna flera olika AKK-sätt. Alternativ och kompletterande kommunikation som arbetsmetod var ändå inte helt klart för alla de intervjuade. Orsaken varför man använder sig av AKK kändes också vara en aning oklart. På basen av resultatet av denna studie verkar det som om personalen i specialgrupperna är i behov av AKK-utbildning som är individuellt planerad för dem och i vilken hela personalgruppen kunde delta.

Jag har hittat ett arbete om användningen av AKK för typsikt språkutvecklade barn. Arbetet är ett examensarbete av Anna Kömi (2010), som är socionom från Seinäjoki yrkeshögskola. Jag tycker detta arbete är relevant som tidigare forskning för det stöder behovet av AKK även för typiskt språkutvecklade barn. Kömi (2010) har skrivit sitt examensarbete under titeln *Kuvat vuorovaikutuksen tukena -kokemuksia kuvakommunikation hyödyntämisestä Haukiluoman päiväkodissa*. Studiens syfte var att forska hur AKK används i Haukiluoma daghemmet för att stärka växelverkan och hur pedagogerna upplever användningen av AKK, vilka fördelar och nackdelar de upplevt. På daghem-

met används enkla ritade PCS-bilder (Picture Communication Symbols) i alla grupper på grund av deras klarhet.

Kömi (2010) kom fram till att man upplever att användningen av bilder har en stor nytta för stödjandet av barnets växelverkan och i förebyggandet av så kallat problem beteende. Pedagogerna har upplevt att bilder kan hjälpa barn att förutse situationer och detta har man upplevt förstärka barnens känsla av trygghet. Barn förstår och minns bättre då de får ett visuellt stöd för det de hör. I studien kom det fram att bilderna har haft en positiv verkan på eget initiativstagande vilket i sin tur har haft en positiv inverkan på självkänslan. Övergångssituationerna under dagens lopp har upplevts lugnare och pedagogerna har upplevt bilderna som hjälp då bilderna förtydliggör vardagen. Pedagogerna har också upplevt bilderna underlätta deras sätt att uttrycka sig själv klarare. Som utmaningar nämnde pedagogerna att det inte alltid fanns bilder till förfogande och att det fanns en del brist på kunskap om hur de skall användas.

2.1 Resultat av tidigare forskning

På basen av tidigare forskning kan man säga att personal är vid behov av handböcker och instruktioner hur man kan använda sig av alternativa och kompletterande kommunikationsmetoder i praktiken. Personal är i behov av rätt stöd, kunskap och struktur för att kunna stöda barnen på bästa möjliga sätt. Tidigare forskning tyder på att det är viktigt att hela barngruppen använder sig av AKK, inte endast de barn med språkstörning. Användningen av AKK kan också ses som tidigt stöd för utveckling av språk, tal och kommunikation. Vardagen upplevs mera tydlig och förutsägbar både enligt barnen och personal. Ur ett personalperspektiv är det lönsamt att använda sig av AKK för ifall ett barn med språkstörning eller funktionsnedsättning börjar i gruppen, behöver personalen inte anpassa sig till en ny arbetsmetod då användningen av AKK redan hör till vardagen.

3 TEORETISK REFERENS RAM

Som teoretisk referensram för mitt arbete har jag valt att använda mig av socialpedagogiskt förhållningssätt med fokus på delaktighet. Med den socialpedagogiska

referensramen strävar jag till att skapa resurser för växelverkan, kommunikation och barnets eget initiativtagande. Ett daghem kan karaktäriseras som en levnadsmiljö för barn i en viss livsfas. Daghemmet utgör därmed en betydelsefull social arena för att er-hålla vardagslivserfarenheter. I daghemmet handlar vardagslivet om att lära sig och be-mästra samvaro med jämnåriga både spontan och planerad samvaro. (Madsen 2011: 206) Centrala begreppen för arbetet är AKK, kommunikation, språklig utveckling, del-aktighet och strukturerad vardag.

3.1 Delaktighet

Begreppet delaktighet innefattar många olika dimensioner. Molin (2004: 61) hävdar att delaktighet är ett interaktion med minst två personer där en aktiv medverkan och ett medansvar tillråder. Det finns två internationella dokument om delaktighet. Den ena är WHO:s klassifikationsdokument som förkortas ICF (International Classification of Functioning, Disability and Health) och det andra är Förenta nationernas (FN) standard-regler (2008). Delaktighet är ett centralt begrepp i ICF. I den definierar man delaktighet som en persons involvering, engagemang i en livssituation. I delaktighet ingår faktorer som kommunikation, lärande och mellanmänniskliga relationer. Delaktighet kan be-dömmas utifrån genomförande och kapacitet. Genomförande beskriver vad personen gör i sin omgivning och kapacitet handlar om personens förmåga att utföra en handling eller uppgift (Molin 2004: 65). Delaktighet är en subjektiv upplevelse och alla individer har en egen uppfattning om hur delaktiga de är. Delaktighet uppstår genom individens samspel med sin omgivning och delaktighet innebär att individen är autonom och be-stämmer själv över sitt liv. (Björck- Åkesson & Granlund 2004: 30) Delaktighet handlar om en individs involvering i en livssituation och den kan inte mätas som isolerad förete-else utan förutsätter att man själv bedömer sin upplevelse av delaktighet. Hur delaktig en person är i olika situationer måste bedömas utifrån personens upplevelse och inte uti-från hans/hennes förmåga. Delaktigheten är beroende av situation, samspel, personens utveckling och erfarenheter. Andra sidor av delaktighet är individens vilja och motivat-ion, personliga mål och roller. (Björck-Åkesson & Granlund 2004: 43)

FN:s standardregler (2008) fokuserar på delaktighet och jämlikhet. Den poängterar be-tydelsen av en tillgänglig miljö för alla. Delaktighet enligt FN:s standardregler innebär

att barn och unga har rätt att få information om och känna till de saker och processer som berör dem själva, samt rätt att få stöd i att uttrycka sig själv och bli förstådd.

3.2 Språklig utveckling

Den språkliga utvecklingen baserar sig på tre delområden vilka är; innehåll, format och användning. Med hjälp av denna indelning kan man betrakta språket som förekommer innan språklig växelverkan, alltså gestaltningsspråket. Språket baserar sig på fakta och erfarenheter som barnet får från sin omgivning och sina relationer. Barnet har ärende vilket gör växelverkan med andra nödvändigt. Barn med typisk språkutveckling utvecklar sitt gestalt språk genom den miljö och omgivning som barnet tillsammans med den vuxna erfar. (Launonen 2007: 18)

Under barnets första levnadsår sammanställer och anammar barnet betydelsen om sig själv och kontinuiteten samt sambandet mellan sig själv och andra. Man har upptäckt att barnets utveckling av växelverkan har en avgörande betydelse för tal och språkutvecklingen. Barn med typisk språkutveckling förstår ord och språk redan långt innan de själv producerar tal. Ungefär vid 15 månaders ålder börjar barnet bli medvetet om sig själv och betraktar sig själv genom begrepp. Talet blir medel för kommunikationen med vilket barnet byter tankar med andra. Vid 1-3års-åldern utvecklas barnets språk snabbt i den vardagliga verksamheten, ordförrådet ökar och korta meningar uppkommer i talet. Vid omkring 4års-åldern lär sig barnet att tala tydligt, kontrollerar satsuppbyggnaden och bygger upp en bred vokabulär. (Ketonen & Salmi & Tuovinen 2004: 34)

För att nå en fungerande växelverkan bör barnet använda sig av sådana uttryck som hon blir förstådd av i sin omgivning. Språklig växelverkan uppstår inte utan ett gemensamt förståeligt språk, utan det krävs ett gemensamt modersmål där ord och uttryck har samma betydelse, både för den som språkligt kommunicerar och den som lyssnar. Dock förekommer det språkliga budskapet inte ensam, utan den följs av gester, miner, tonläge, handlingar och läte vilka förstärker eller upphäver ordens budskap. (Launonen m.fl. 2008: 609)

Användningen av språket utvecklas genom sociala erfarenheter. Då barnet lär sig språket blir barnet en självständig medlem i sin sociala gemenskap, som bygger upp sin världsbild genom att erhålla och bearbeta information som barnet får. Utvecklingen av den språkliga växelverkan ligger på vuxnas ansvar. För att utveckla sin språkliga växelverkan, behöver ett typiskt utvecklat barn en miljö där det finns andra människor och möjlighet till interaktion. I vardagliga situationer tar vuxna initiativ och handleder barnet samt stöder och uppmuntrar barnets språkliga utveckling. (Launonen 2007:18) Då barnet ännu är litet, räcker miner, gester, pekande och olika tonlägen eller kroppens hållning till för att uttrycka sina behov. Då barnet blir äldre räcker inte enbart dessa mera till. Om omgivningen inte förstår barnet eller barnet inte förstår omgivningen, blir barnet frustrerat och ger upp eller till och med drar sig tillbaka från växelverkan. I så fall hjälper alternativ eller kompletterande kommunikation för att stöda barnets växelverkan. (Ahonen & Siikkonen 2004: 49)

3.3 Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK)

AAC (Augmentative and/or Alternative Communication Methods) alltså alternativ och kompletterande kommunikation för språket är en metod för barn med språksvårigheter. ACC är nyttigt för alla barn. Barn med språksvårigheter använder sig av bilder och tecken som stöd för deras svårigheter med språket. ACC kan indelas i två huvudgrupper, de som baserar sig på tecken och kroppsspråk samt de som baserar sig på bilder och symboler. (Launonen, Korpijaakko-Huuhka 2009: 110) För barn är det naturligt att lära sig av saker som baserar på det barnen ser och begreppen blir levande med hjälp av tecken och bilder. Det tar en tid att ta i bruk detta arbetssätt men det är lönsamt och man kan se resultaten snabbt. Det är viktigt att också barnets omgivning använder sig av samma tecken och bilder så att barnet har lättare att lära sig arbetsmetoden. Då man använder sig av ACC är det viktigaste att barnets växelverkan ökar och blir mera jämlik. Barnet lugnar ner sig då hon förstår vad det är som händer och kan då koncentrera sig på andra saker än talet. Detta leder till att barnet har bättre förutsättningar att lära sig. Då pressen på den språkliga produktionen lättar, kan barnet i lugn och ro öva sig och ofta börjar barnet tala mera då hon inte känner trycket från omvärlden. Barnets ordförord, meningsstruktur och läsförmåga utvecklas då barnet får tecken och bilder som stöd.

Det är också lättare för barnet att fokusera sin uppmärksamhet med hjälp av bilder och tecken. Barnets förmåga att styra sin egen aktivitet och uppmärksamhet utvecklas. Barnet får det lättare att påbörja och slutföra uppgifter. Den som använder sig av tecken och bilder med barn, skall komma ihåg att tala lugnt och lyfta fram nyckelorden. Man skall också hålla sig till det planerade schemat och försöka se till att det inte sker förändringar. (Kerola m.fl. 2001: 43)

Grafisk AKK alltså GAKK handlar om alternativ och stödande kommunikationsmetoder byggda på visuella medel. GAKK handlar om att man tar föremål och bilder som hjälpmedel till kommunikationen. Ofta har man blivit van med att använda sig av enkla, svartvita pictobilder. Varje pictobild står för ett ord eller begrepp. Symbolen är alltid vit på en svart kvadrat. Trots att dessa kan upplevas som de begripligaste bilderna, är det ett faktum att många barn har ett bra minne och en noggrann visuell förmåga att skilja på saker och lär sig att begripa också andra bilder, bara man praktiserar dem. Till exempel kan barnet begripa fotografier och bildsymboler som är ritade till ett visst ändamål som PCS-bilder (Picture Communication Symbols). Pictobilder kan vara klara för barn vars visuella gestaltning inte är så skarp. Det är viktigt att bilden, vare sig den är hurdan som helst, har genom att barnet lärt sig det, skapat en mening i barnets egna livs händelser och motiverar barnet. (Kerola m.fl. 2001: 43-44)

I vardagslivet kan man med hjälp av bilder göra upp ett schema för barn där deras dagsrutiner läggs upp. Också till exempel påklädningen, som kan kännas jobbig, kan man med hjälp av bilder göra tydligare och mera strukturerad. Barn kan ha svårt att veta var de skall börja med en uppgift och då det finns bilder på vad som skall kläs på först, blir påklädningen mera strukturerad och därmed lättare för barnet. Det är viktigt för barnet att man använder samma bilder och tecken hemma och på daghemmet eller i skolan. Valet av bilder kan resoneras genom iakttagelser om hurdana bilder barnet gärna ser på. Är barnet intresserat av fotografier eller bläddrar hon hellre i reklamtidningar? Blir barnet förtjust i enkla bilderbäckers bilder eller ser det ut som om barnet mera intresserar sig av nyhetstidningarnas svartvita sidor? Det är viktigt att man övar sig användningen av den valda bildsymbolen i lugn och ro ett par veckor och iakttar när bilden börjar fungera som en symbol för det föremål eller den aktivitet som bilden föreställer. Om man vill byta ut bilder i mitten av lärandeprocessen eller efter att den skett, skall man vara

ganska subtil så att man inte förvirrar det symbolsystem som barnet utformat. Man kan jämföra detta utbyte av symboler till att tänka oss att våra egna familjemedlemmar plötsligt skulle byta språk till exempel till kinesiska, ett språk som vi inte förstår eller talar själv. (Kerola m.fl. 2001:143)

Användningen av tecken som stöd (TSS) innebär att man talar vanligt och tecknar samtidigt de viktigaste orden i det man säger. Vid stödtecknande tecknar man nyckelorden i satsen, det vill säga de ord som är betydelsefulla för budskapet. Ett konkret tecken kan vara lättare för ett barn att förstå än ett ord. (Rabb, H. Handlaget rf.) Tecknen som används vid stödtecknande är samma tecken som finns i teckenspråket. Vid behov kan man förenkla tecknen individuellt så att de passar användaren. Vid stödtecknande används inte regler och strukturer som hör samman med teckenspråket, utan de tecknade nyckelorden tecknas i samma ordningsföljd som i det talade talet.

Irené Johnasson förespråkar om användningen av tecken som ett pedagogiskt syfte som redskap eller ett hjälpmedel för språklig kompetens och talspråkig kommunikation. Johansson är professor i fonetik och hon har startat och lett forskargruppen Handikapp & Språk vid Karlstad universitet i Sverige under många år. Sedan sjuttioalet har hon arbetat aktivt och varit en föregångsfigur i ämnet språkträning för barn, ungdomar, och vuxna med språkstörning. Johansson hävdar att språket kan fokuseras på ett systematiskt sätt med hjälp av tecken. Då man tecknar och talar samtidigt blir tecknen de nyckelorden som lyfts ut medan talet blir bakgrund. Barnet hör hela budskapet då pedagogen verbalt uttrycker sig och kan snappa upp det för tillfället mest betydelsefulla eftersom det lyfts fram i handrörelser. Johansson lyfter fram en annan pedagogisk aspekt vilken är att barnet kan få handgripligt hjälp, det vill säga hand-på-hand teknik, att formulera sina ord i tecken. Barnet kan tillsammans med pedagogen göra vissa rörelser om och om igen och får en chans att minnas ordens eller satsernas rörelser. Johansson menar att detta är helt omöjligt i vanligt tal. Hon poängterar ändå att det också krävs att barnet ges tillfälle att lära sig betydelsefulla av orden och satserna eftersom annars förblir de bara tomma rörelser för barnet. (Johansson 2004)

3.4 Strukturerad vardag

Kyllikki Kerola (2001) har skrivit mycket om en strukturerad vardag för barn. Struktur handlar om uppbyggnad. Strukturerad vardag handlar om en tydligt planerad och logisk vardag. Då man strukturerar vardagen med bilder förtydligar man dagens rutiner och gör den mera begriplig. Strukturering stöder barnet att få klarhet, ordning och förutsägbarhet i vardagen, vilket i sin tur ger trygghet och kan påverka humör och uppförande. (Kerola 2001: 14-16) Detta främjar barnets känsla av delaktighet inom dagvården. I en strukturerad dag är åtminstone dagens huvudmoment på förhand planerade. Det är en slags ram för vad skall hända under dagen. Genom att strukturera vardagen förstärker man barnets förståelse av olika situationer och verksamhet samt vad som förväntas av dem. Kerola (2001) tyder på att då strukturerade vardagen fungerar som bäst, förstärker den barnets eget initiativstagande.

Strukturen på vardagen kan innefatta hela dagens helhetsram vilken innefattar dagens olika aktiviteter. Man kan också använda sig av situationsbunden struktur där olika situationer i vardagen struktureras eller en mera specifika situationsråd med hjälp av vilka barnet lättare kan uppfatta och gestalta vad verksamheten går ut på. (von Tetzchner & Martinsen 1999: 151-154) Strukturering har påvisats ha många fördelar. Dagsstrukturen kan vara till en nytta speciellt i övergångssituationerna. Med hjälp av strukturering blir barnens förståelse av situationen bättre. Strukturerad vardag kan hjälpa barnet att uppfatta tid, plats och innehåll av verksamhet samt sambanden mellan olika händelser. (Kerola 2001: 14-16)

Strukturering av vardagen stöder barn till kommunikation, lärande av kognitiva färdigheter samt initiativtagande. Strukturering kan stöda ett passivt barn till att ta initiativ och göra val. Pedagogen kan locka barnen till att diskutera dagens program genom att fråga vad som kommer att hända till följande. Barnet kan också tala om det som hänt med hjälp av den visuella strukturen som finns till förfogande till exempel som ett dagschema. Detta gör att barnen får en känsla av delaktighet då de vet vad som kommer att hända och när. Barnet känner sig trygg då daghemsdagen går genom samma mönster det vill säga att det finns rutiner.

4 METOD

Jag har valt att göra mitt examensarbete i form av en produktutveckling (toiminnallinen opinnäytetyö på finska) om användningen av alternativ och kompletterande kommunikation inom dagvården. Resultatet av mitt examensarbete är en handbok för dagvårdspersonalen om hur man kan använda sig av alternativ och kompletterande inom dagvården för att bygga upp en strukturerad vardag med barnens delaktighet i fokus. Jag märkte i mitt arbete som barnträdgårdslärare att vardagen inom dagvården är en bra plats för användningen av AKK som hjälp för att skapa en strukturerad vardag för barnen. Målet med handboken är att inspirera dagvårdspersonal att ta i bruk AKK som arbetssätt i dagvårdsenheterna även om det inte finns barn i gruppen som är i behov av skärskilda stödåtgärder. Med mitt examensarbete och handboken vill jag lyfta fram att AKK är till nytta för alla barn inom dagvården för skapandet av känslan av delaktighet och en strukturerad vardag. Min målgrupp för handboken är personalen inom dagvården och målsättningen är att ge idéer åt professionella som arbetar med barn inom dagvården om hur de kan använda sig av AKK i vardagen på daghemmet. I min handbok hänvisar jag även till litteratur inom området för den som är intresserad.

Mitt examensarbete är en projektliknande studie. För att ett projekt ska lyckas behöver det planeras, organiseras, förverkligas, övervakas, uppföljas och utvärderas noggrant. Som resultat av den här formen av examensarbete får man alltid någon slags produkt, som t.ex. en guide, en handbok, ett informationspaket eller ett evenemang. (Vilkka & Airaksinen 2003: 48, 51) Slutprodukten för mitt examensarbete är en utvecklad handbok för användningen av alternativ och kompletterande kommunikation inom dagvården. Denna handbok skall fungera som en guide för dagvårdspersonal vid planeringen för att bygga upp en strukturerad vardag inom dagvården med tyngdpunkten på barns delaktighet.

Det är viktigt att vara systematisk då man inom forskning samlar in data, behandlar information och presenterar. Enligt Jacobsen (2007) är även vardaglig information relevant, bara det samlas in, behandlas och presenteras systematiskt. (Jacobsen 2007:10) I sin bok *Toiminnallinen opinnäytetyö* (2003) beskriver Airaksinen och Vilkka hur man gör ett bra slutarbete. Genom att använda sig av lämpliga källor för arbetet ser läsaren

att man känner till området och hur långt forskningen inom området är. Om det redan gjorts mycket forskning kring ämnet i fråga är det lätt att hitta källor och resultat som man fått på basen av olika metoder. Det är viktigt att försöka använda den ursprungliga källan, eftersom då man använder en andrahandskälla kan den innehålla tolkningar av originalet. Då man granskar källor skall man alltid fundera över om källan i fråga är neutral fakta eller om författarens personliga åsikter eller kommentarer är med. Det är viktigt att förhålla sig kritiskt till källorna för resultaten som man hittar kan variera mycket. Källans tillförlitlighet kan avgöras genom att granska källans kvalitet, ålder och trovärdighet. Man kan också kolla upp hur känd författaren från tidigare källor är. Det är lönsamt att använda sig av de så nya källor som möjligt eftersom forskning inom området förändras snabbt. (Vilkka & Airaksinen 2003: 72-73, 76)

4.1 Deltagande observation

Mitt examensarbete är en studie baserad på observationer. I mitt arbete som barnträdgårdslärare har jag under en period på 6 månader observerat i vilka situationer barn i åldern 1-5 år har nytta av att få situationen strukturerad med hjälp av AKK.

Observationer riktas till människornas handlingar och beteende, som till exempel till hur man använder fenomenet i fråga eller hur människor handlar i samspel med fenomenet. Observationer kan göras både från människors verbala och icke-verbala uttryck. Forskaren som gör observeringar måste kunna skilja åt sina egna observationer från hur andra människor beskriver eller berättar om sina egna observationer. Man kan dokumentera observationer på många olika sätt, till exempel genom att göra anteckningar, genom att fotografera, banda in eller filma.

Observation används antingen självständigt eller till exempel som stöd för en intervju. Fördelen med observation är att man får omedelbart och direkt information om individers, grupper och organisationers handlingar och beteende. Observering passar bra som metod för kvalitativ forskning och som ett utmärkt exempel för stödandet av växelverkan. Genom att observera kan man också forska situationer som ändras snabbt eller är svårt förutsägbara. Observation är också en bra metod då den forskade har språkliga svårigheter som till exempel barn eller då man vill ha information som de forskade inte gärna berättar rakt ut för intervjuaren. (Hirsijärvi m.fl. 2004: 201-203) Man har kritise-

rat observering som en metod på basis av att observatören kan påverka forskade situationen med sin närvaro eller till och med ändrar den.

Jag bestämde mig för att förverkliga mitt examensarbete som ett projektinriktat arbete där jag framställt en handbok för dagvårdspersonal som hjälp för att använda sig av AKK inom dagvården. I en observerande forskning samlar man information genom att iakttä och följa upp fenomenet man studerar. Jag förverkligade min observation från insidan av forskningsfenomenet som deltagande observation. Då jag var deltagande i observationen fungerade jag som en del av gruppen som pedagog och vägledare. Detta hjälpte mig också att bättre uppfatta situationerna där bilderna kan vara till nytta i den dagliga verksamheten och jag hade möjlighet att experimentera med att ta i bruk bilder i olika situationer och dra slutsatser.

Det har gjorts mycket forskning om användningen av AKK och dess nytta för barn. Tidigare forskning av ämnet har jag presenterat i kapitel 3. Forskningar visar att barnen uppfattar begrepp lättare med hjälp av bilder och rätt använt kan bilder hjälpa åt att skapa en trygghetskänsla för barnen.

I mitt arbete som barntädgårdslärare har jag observerat olika situationer där AKK kan vara till nytta i dagvårdens vardag. Dessa situationer har kommit fram till genom att observera barnen och situationer där tillfällena förlöper eller skulle förlöpa smidigare då man använder sig av bilder. På basen av mina observationer har jag sammanställt en handbok om situationer där bilder och annan alternativ och kompletterande kommunikation underlättar och stöder handlingen med barn och är till hjälp för vardagliga arbetet för dagvårdspersonalen.

På basis av mina observationer inom forskningstidpunkten (6 månader) kom det fram att bilder är till nytta för att upprätthålla disciplin, (Trafikljusen, daghems regler) och för att underlätta barnens förståelse för dagvårdspersonalens uppmaningar jämfört med bara verbal kommunikation. Då barnet får ett visuellt stöd för det centrala i det verbala budskapet blir det lättare att förstå. Bilder hjälper också barnen att begripa dagsstrukturen lättare och upprätthåller därmed barnens känsla av trygghet då barnen är medvetna om dagvårdsdagens rutiner och kan förutse vad som kommer att ske till näst (dags- och veckoschema). Jag märkte också att barnen kan ha svårt att påbörja uppgifter så som till

exempel påklädning. Barnen vet inte var de skall börja och uppgiften känns lättare då den är strukturerad i mindre etapper med hjälp av bilder (se påklädnings-karta i handboken).

4.2 Forskningsetiska frågor

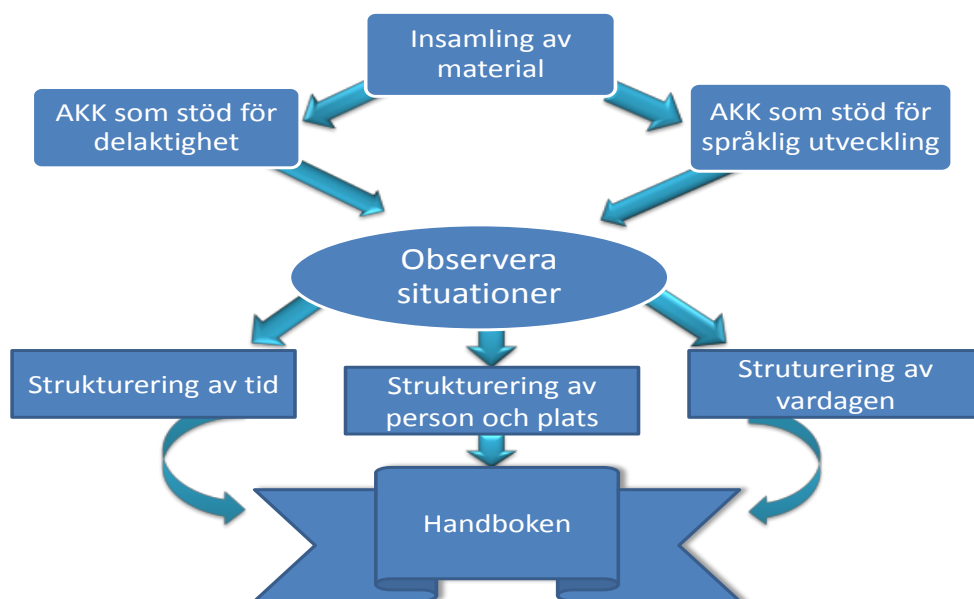
Professionell etik betyder färdigheter att utvärdera sitt arbete och arbetsmetoder som inte är bundna till känslor eller verksamhetens allmänna acceptans. (Sosiialialan ammatillisen eettiset ohjeet, 2005) Krav på korrekt data innebär att man återger information och resultatet på ett korrekt sätt och inte drar ut den ur sitt sammanhang. Citat som tagits ut ur sitt sammanhang kan få en annorlunda mening än om det står i sin kontext. Korrekt presentation av information och resultat innebär att man inte förfalskar dessa och det bästa sättet att uppnå tillit för resultatet är att läsaren har tillgång till all information som samlats in under skrivprocessen. Detta kan man synliggöra till exempel som en tabell över använda källor eller sökord för artiklar. Ett annat alternativ är upprepning av undersökningen. Ifall man uppnår samma resultat kan undersökningen uppnå även mera tillit för resultaten. Det är viktigt att vara så öppen som möjligt och beskriva så långt som möjligt de val man gjort. Etiska överväganden borde konstant finnas i bakgrundet under skrivprocessen och genomsyra hela undersökningsprocessen. (Jacobsen 2007: 21, 26-28) Enligt Vilkka & Airaksinen (2003) är plagiat att stjäla tankar eller idéer och skriva dem under sitt eget namn. Källhänvisningarna måste göras så noggrant som möjligt eftersom otydliga eller ofullständiga källhänvisningar är också plagiat. (Vilkka & Airaksinen 2003: 78)

5 UTVECKLING AV HANDBOKEN

Då man gör en produkt som slutarbete skall man först söka källor om ämnet. Då man hittat källor skall man noggrant välja ut material till sitt arbete och vid behov avgränsa sitt material för att undvika en alltför omfattande forskning. Det är viktigt att överväga sitt eget kunnande, sina psykiska resurser samt eventuella ekonomiska begränsningar.

För genomförandet av arbetet måste man göra upp en realistisk tidsram samt mål med arbetet. (Vilkka & Airaksinen 2003: 56-57)

Arbetsprocessen innehåller all insamling av material samt analysering av denna så att till sist komma fram till min färdiga produkt. Produktutvecklingen började i januari 2013 då jag började arbeta hos min samarbetspartner daghemmet Knattebo Ivisnäs. Före detta hade jag samlat in material av AKK och strukturerad vardag samt bekantat mig vid huvudprinciperna i en produktutveckling. Genom att observera gruppen och situationerna i vardagen och läst relevant litteratur samt den socialpedagogiska teorin kring delaktighet har jag utvecklat en handbok för dagvårdspersonalen. Jag sökte material om hur bilder stöder både barnens språkutveckling samt känsla av delaktighet och trygghet. Med dessa teorier i bakhuvudet observerade jag gruppen under 6 månaders tid (januari-juni 2013).

Figur 1: Arbetsprocessen

5.1 Resultat av observation

Under min observation följde jag med gruppen i vardagen. Jag märkte att övergångssituationerna i vardagen på daghem kan upplevas som en utmaning för både barnen och personalen. Med övergångssituationer menar jag på- och avklädning vid utevistelse, övergången till måltiderna och vilostunden. Barnen kan ha svårt att uppfatta vad som kommer att hända till näst och de kan uppleva situationerna som oroliga och otrygga. Jag observerade också att det finns många barn som har ett annat språk än svenskan starkare och kan därför ha svårt att uppfatta långa meningar. I dagens läge är det vanligt med mångkulturalitet och flerspråkighet även hos små barn. I min observation framgick det också att barnen kan ha svårt att uppfatta vem som är på plats på daghemmet och vem som är frånvarande.

Det jag observerade var att den fria leken kan vara en utmaning för barn. Det kan vara svårt att börja en lek, vilket lätt kan leda till att barnet går omkring och blir ängsligt då hon/han inte hittar på en lek att börja med. Detta kan leda till det så kallade problembeendet då barnet blir frustrerat och inte får en lek till stånd. Jag märkte också att det ofta blir samma barn som leker tillsammans samt att några barn har svårt att hitta en lek kompis. I min observation av den fria leken på daghem märkte jag att den skulle vara nyttig att struktureras med hjälp av bilder som stöd för valet av leken och även lek kompiserna.

Då jag observerade gruppen kom jag fram till att reglerna inom dagvården inte var klara för barnen. Barnen och vuxna diskuterade reglerna enbart verbalt. Vid brytande av reglerna fick barnet enbart verbal respons för sitt beteende.

Genom att ha observerat gruppen och situationerna märkte jag att bilder kan användas i nio olika tillfällen. Jag observerade att bilder kan användas som hjälp för att strukturera, dagen, veckan, grupper och närvaro, daghemmets regler, uppgifter så som till exempel påklädning, den fria leken och responsen barnet får av den vuxna.

För att underlätta läsbarheten av min handbok, klassificerade jag tillfällena i tre olika huvudgrupper; strukturering av tid, strukturering av person och plats och strukturering

av vardagen. Detta på grund av att det kändes naturligt att dela upp situationerna där man använder bilder på basis av vad man försöker strukturera eller underlätta med bilder. Till exempel då man strukturerar och underlättar förståelsen om vad som händer under dagisdagen och veckan med bilder, handlar det om att strukturera tid med hjälp av bilder. Då man underlättar och strukturerar förståelsen av reglerna i gruppen handlar det om strukturering av vardagliga situationer. Strukturering av lek och stationer för olika lekar handlar om att med hjälp av bilder strukturera person och plats.

Efter att ha kommit underfund med vilka de olika situationerna är där man kan använda sig av bilder i dagvården, utvecklade jag dessa idéer och sökte upp passande bilder på papunets (papunet.net) internet sidor.

5.2 Strukturering av tid

Under mitt arbete som barnträdgårdslärare på lilla sidan har jag märkt att barnen drar nytta av en strukturerad vardag. Barnen frågade mycket om vad som kommer att hända till följande. Övergångssituationerna från samling till maten eller från påklädning ut, kändes jobbiga.

Under den första månaden av året började det fyra nya barn i gruppen. Jag upplever att det var viktigt för dessa nya barn att kunna se vårt dagsschema på ett konkret sätt. Vi hade också några barn i gruppen som hade ett annat språk starkare än svenska och i min observation märkte jag att dessa barn hade mycket nytta av visualiseringen med hjälp av bilder.

Som första gick jag in på papunet:s bildbank och sökte bilder som passade in som dags schema. Jag satte bilderna vågrätt på barnets nivå. Då verksamheten har genomförts, vänder man om bilden så att den blir vit. På detta vis ser barnen hur dagen närmar sig sitt slut. Detta ger en känsla av trygghet och barnen ser vad som kommer att hända till följande. Då vi tog i bruk dags schemat med bilderna observerade jag att barnen slapp snabbare in i daghemmets rutiner och kände sig tryggare.

Ett annat tillfälle för användningen av AKK hittade jag då jag observerade samlingarna och genomgången av dagen och veckan. I min observation kom det fram att barnen inte hade koll på vilken dag det är i fråga och vilka dagar som är vardagar respektive veckoslut. Jag kom på att göra upp ett veckoschema med de olika veckodagar och deras program. Med hjälp av veckoschemat kan pedagogen tillsammans med barnen diskutera veckans program på ett begripligt sätt. Det finns en bakgrundsfärg för varje veckodag och en bild som representerar verksamheten på dagen i fråga. På veckoslutet finns det bilder som representerar hem. Detta betyder att de är hemma dagar och då är daghemmet stängt. För att märka ut vilken dag som är i fråga flyttas en pil ett steg framåt på veckan.

Jag klippte ut bakgrunden på veckodagarna enligt färgerna som används inom alternativ och kompletterande kommunikation; grön för måndag, blå för tisdag, vit för onsdag, brun för torsdag, gul för fredag, ljusröd för lördag och röd för söndag. Jag sökte bilder som representerade daghemmets dagliga verksamhet och bilder som representerar hemma-dagen från papunet:s bildbank.

5.3 Strukturering av person och plats

Under tiden jag arbetat som barnträdgårdslärare på daghemmet Knattebo Ivisnäs där jag gjorde min observation är barnen delade i smågrupper enligt ålder och vi jobbar enligt smågruppsverksamhet. Det betyder att barngruppen så ofta som möjligt indelas i mindre grupper. Då får alla barnen mera tid, uppmärksamhet och utvecklingsenlig verksamhet.

I min observation märkte jag att barnen har lättare att förstå vilken grupp de tillhör i om den är strukturerad enligt färg och bild. Det var också en utmaning för barnen att förstå om hela gruppen var på plats eller inte. Därför strukturerade jag ett närvaro schema med hjälp av bilder. Jag laminerade små lappar enligt gruppfärgerna och skrev in barnens namn. Jag lade barnens färgkodade namnlappar under samma färgs gruppbild och sedan en bild som representerar hem bredvid grupperna. På samlingen går pedagogen tillsammans med barnen igenom vem som är närvarande och vem som har stannat hemma. Alla barn som är hemma flyttas under Hemma bilden.

I min observation märkte jag att den fria leken är något som behövdes struktureras med hjälp av bilder. Som observatör märkte jag att barnen hade svårt att påbörja en lek, utan de lekte lite med allt. Jag märkte också att de var utmanade för barnen att komma ihåg var man skulle leka med de olika leksakerna. Efter mina observationer utvecklade jag en lekstations-karta. Jag skissade upp daghemmets bottenplan och lade märke till detaljer som barnen vet, till exempel olika färgs mattor. Jag fotograferade daghemmets egna leksaker och printade ut dem i små exemplar. Jag laminerade små bilderna med olika lekar och lade dem på stationerna där barnen skall leka med dem. Då lekstations kartan var färdig satte jag upp den på barnens nivå. Då barnen skall välja en lek kan de gå fram till lekstations-kartan och visuellt få se de olika lek alternativen och var man får leka med vad. Lekstations-kartan är ett sätt att strukturera den fria leken och göra det lättare för barnen att självständigt välja en lek eller aktivitet.

En annan sak som jag fastnade vid då jag observerade den fria leken, är att det ofta går så att samma barn leker med varandra. Det finns alltid barn som det är en utmaning för att hitta en lek-kompis. Jag funderade hur jag med hjälp av AKK kunde utveckla en lösning. Jag utvecklade ett annat alternativ för strukturering av den fria leken. Lek-kartan innehåller bilder på olika lekar och aktiviteter som finns till att välja emellan på daghemmet. Barnen kan fästa sin namnlapp på den leken eller aktiviteten de väljer att göra. Man kan också använda lek-kartan som en möjlighet för den vuxna att bestämma vilka barn som leker tillsammans.

5.4 Strukturering av vardagen

I min observation märkte jag att vardagliga saker så som positiv feedback och tillsägelse av reglerna ofta förblir bara verbalt utkastade i farten. Jag ville komma på ett sätt att tydligare kunna ge positiv feedback åt barnen men också att få dem att lugna ner sig och förstå vad och när de gjort något fel.

Då jag jobbat en månad, märkte jag att barnen inte riktigt kände till daghemmets regler. Jag märkte ett behov för konkreta regler och inte bara vuxnas verbala inte- regler. Jag funderade på aktuella regler för just vår grupp och kom fram till ganska många nekande

regler. Jag ville hitta på lika många regler på vad man får göra på dagis. För att göra reglerna så konkreta som möjligt, sökte jag bilder från papunet:s bildbank med grön och röd bakgrund på papunet:s bildmaterial. Bilderna med grön bakgrund representerar sådant som man får göra på dagis och bilderna med röd bakgrund representerar det förbjudna. Jag satte upp dessa bilder på varsin sida på en orange bakgrund och för att göra det riktigt klart för barnen, satte jag upp ett grön leende ansikte och ett rött ledsamt ansikte på varsin sida. Vi diskuterade reglerna med barnen och satte samtidigt upp bilderna på väggen.

Trafikljusen började vi använda i teamet då vi funderade på hur man kunde uppmuntra och ge positiv feedback till barnen även på andra sätt än det verbala. Trafikljuset är byggt av tre bollar ovanpå varandra; ett grönt, ett gult och ett rött. Det gröna betyder att barnet gör något bra. Man kan visa detta kort nästan i alla situationer under barnets daghemsdag. Den gula bollen betyder att det gäller för barnet att lugna ner sig, att det går för hårt nu. Till exempel ifall ett barn springer inne, kan pedagogen visa det gula kortet åt barnet och säga "Nu får du ett gult kort, man får inte springa inne. Lugna ner dig". Det blir mera konkret för barnet att förstå att lugna ner sig då barnet ser det gula kortet utöver pedagogens verbala befallning. Den röda bollen betyder stop, sluta. Om ett barn till exempel slår eller biter ett annat barn visar pedagogen den röda bollen och säger strängt "Det är absolut förbjudet att slå/ bita". Det verbala pedagogen säger förstärks av färgen som barnet ser. Då vi i gruppen tog i bruk trafikljusen gick vi igenom de olika bollarnas betydelse i samlingarna. Så småningom kommer barnen ihåg vad de olika färgerna representerar och i början kan pedagogen dessutom berätta vilken färg det är på bollen, till exempel att "Nu får du den gröna bollen för du sitter så fint på rumpan med fötterna framåt, bra!". Efter att ha använt trafikljusen en längre tid, kan pedagogen endast visa bollen och verbalt säga det positiva.

6 RESULTATET

I detta kapitel redogör jag för resultatet av examensarbetet, alltså produkten jag har skapat, vilken är en handbok för dagvårds personal om användningen av alternativ och kompletterande kommunikation inom dagvården. Handboken är uppbyggd på fyra kapi-

tel som innefattar tre huvudrubriker om användningen av grafisk AKK vilka är; strukturering av tid, strukturering av tid och plats samt strukturering av vardagen. Strukturen på förslagen av användningen av grafisk AKK på daghem är delad in i tre huvudrubriker eftersom jag under min observation kom fram till nio olika tillfällen där användning av AKK är till nytta och grupperade dessa tillfällen i 3 grupper enligt vad man med hjälp av AKK vill strukturera vid de olika tillfällena. Handboken innehåller också ett kapitel om tecken som stöd på daghem. Handboken är gjord ur ett socialpedagogiskt perspektiv, med fokus på barnens delaktighet.

Handboken börjar med en kort beskrivning om vad handbokens mål är och till vem den är avsedd. Detta kapitel beskriver jag på basen av vad handboken är utvecklad och där finns det även en hänvisning till detta arbete. Efter beskrivningen om hur jag utvecklat handboken har jag redovisat för vad AKK är och hur AKK används som arbetsmetod. I handbokens första kapitel beskrivs nyttan av användningen av AKK i daghemmets vardag samt hur det kan främja barnets känsla av delaktighet inom dagvården.

Sedan följer förslag på hur man kan använda sig av AKK som metod i att strukturera vardagen på daghemmet. Handbokens förslag på användningen av bilder i vardagen är uppdelad i tre huvudrubriker, vilka är strukturering av tid, strukturering av person och plats samt strukturering av vardagen. Efter förslagen om användningen av bilder som stöd för struktureringen av vardagen på daghemmet följer ett kapitel om tecken som stöd i daghemmets vardag. I slutet av handboken finns det tips för litteratur ifall läsaren blev intresserad av ämnet samt källorna som använts i handboken.

7 UTVÄRDERING

Då man arbetar med produktutveckling är det viktigt att utvärdera både arbetsprocessen och själva produkten. Handboken för dagvårdspersonalen är produkten för mitt examensarbete, vilken jag koncentrerar ena delen av utvärderingen på. Arbetsprocessen genom vilken handboken utvecklats utgör den andra delen av utvärderingen. I utvärderingen kring arbetsprocessen koncentrerar jag mig på valet av undersökningsproblem, materialinsamlingen, metodval och tidsplan samt reliabilitet och tillförlitlighet.

7.1 Utvärdering av arbetsprocessen

En del av läroprocessen är utvärderingen av examensarbetet. Enligt Vilkka & Airaksinen skall utvärderingen göras genom att vara kritiskt inställd till sitt eget arbete. Då man utvärderar examensarbetet skall syftet med arbetet, problemformuleringen, den teoretiska referensramen och målgruppen utvärderas. Då man utvärderar arbetsprocessen är det viktigaste att utvärdera hur man uppnått målen för arbetet. (Vilkka & Airaksinen 2003: 154-155)

Jag tyckte att arbetsprocessen gick i en naturlig takt längs med mitt arbete som barnträdgårdslärare. Det kändes som ett bra val att ha gjort examensarbetet i form av en produktutveckling, jag känner att metoden var lämplig för arbetet. Jag valde undersökningsproblemet för mitt examensarbete som ett resultat av mina egna erfarenheter kring arbetet som barnträdgårdslärare. Jag har ett personligt intresse för AKK som arbetsmetod och det kändes som ett naturligt och relevant tema att jobba med. Ett viktigt utgångsläge i socialpedagogisk verksamhet är barnens delaktighet, och som barnträdgårdslärare anser att barnens delaktighet inom dagvården är ett bra tema att skriva om.

Examensarbetet bör vara yrkesmässigt intressant och av betydelse för målgruppen. För att examensarbetet skall vara till nytta för målgruppen, bör den ha en koppling mellan teoretisk information och yrkeskunskaper. (Vilkka & Airaksinen 2003: 157-159) Jag anser att den handbok jag utvecklat för dagvårdspersonalen uppfyller dessa kriterier. Det är också viktigt att fästa uppmärksamhet vid utvärderingen av materialet och källorna man använt för utvecklingen av produkten. (Vilkka & Airaksinen 2003: 159) Materialinsamlingen för mitt examensarbete och produktutvecklingen bestod av litteratursökningar kring AKK och språklig utveckling, sökningar i vetenskapliga databaser, insamling av material och litteratur om metoden.

För att ha uppnått bättre generalisering av forskningen skulle det möjligtvis ha varit till nytta att forskningen dessutom hade genomförts av ytterligare en utomstående observatör som inte tillhör gruppen. Med hjälp av den utomstående observatören kunde forskningen ha pålitligare visat ifall den genomförda åtgärden i själva verket skapar till exempel en känsla av trygghet för barn. Med de resurser jag hade till mitt förfogande hade

jag inte möjlighet att genomföra forskningen med utanförstående observatörer deltagande.

7.2 Utvärdering av produkten

Som jag nämnde i föregående kapitel, hävdar Vilkka och Airaksinen (2003) att examensarbetet skall vara till nytta för målgruppen och kunna visa en koppling mellan praktiska yrkeskunskaper och teoretiska kunskaper. Resultatet av produkten i mitt examensarbete är en handbok för dagvårdspersonal. Handboken är byggd på teori om delaktighet, AKK och språklig utveckling samt ett socialpedagogiskt förhållningssätt med fokus på delaktighet. På basen av detta har jag byggt upp en användbar handbok för dagvårdspersonal i svenskfinland. Jag tycker handboken lyckades bra, den är klart och tydligt strukturerad och konkret. Handboken innehåller konkreta och tydliga bilder som stöd. Jag upplever även att den är enkel, lättläst och tydlig. Jag tror att många pedagoger i svenskfinland har nytta av produkten.

Produkten som jag har utvecklat är en handbok för dagvårdspersonal som de kan använda sig av i sina arbetsteam som inspiration kring funderingar hur de kunde använda sig av AKK i barngruppen. Handboken inspirerar till att ta i bruk AKK utan att man behöver göra stora investeringar. Med hjälp av denna handbok kan personalen öka delaktigheten och trygghetskänslan i gruppen samt stöda barnens språkutveckling. Jag strävade efter att göra handboken så kort och strukturerad som möjligt så att alla har intresse för att läsa den. I mitt arbete som barnträdgårdslärare och som studerande har jag märkt att fastän det kan finnas handböcker på arbets- och praktikplatser, förblir de ofta olästa. Själv försökte jag göra min handbok så kortfattad och tydlig som möjligt. I min handbok har jag förväntat mig att dagvårdspersonalen har en viss förhandskunskap om AKK och socialpedagogik och detta kan dock ha lett till att jag lämnat bort något som skulle ha varit viktigt för läsaren att veta. I slutet av handboken hänvisar jag ändå till litteratur om ämnet för dem som är intresserade. En annan orsak till att läsaren kunde tappa intresset med min handbok är skrivsättet. Jag har funderat över om språket och skrivsättet varit för självsäkert och läsaren kan ha känt sig förnärad. Dagvårdspersona-

len kan känna att jag inte har tillräckligt med arbetserfarenhet och kunskap om ämnet. Min poäng med examensarbetet och handboken var att inspirera dagvårdspersonal till att användningen av AKK är lätt, kräver inga större resurser och har många fördelar från både barnens och personalens perspektiv. Jag anser att jag har uppnått dessa mål med mitt arbete. Jag tycker att syftet samt frågeställningarna för mitt examensarbete motsvarar resultatet av produkten.

7.3 Avslutning och förslag på vidare forskning

Jag har lärt mig mycket under examensarbetsprocessen. Jag ser framemot att kunna använda min handbok tillsammans med mitt team och se hur den fungerar i vardagen på en längre period. Jag hoppas att annan dagvårdspersonal skall finna min handbok användbar och intressant. Förhoppningsvis blir andra som jobbar inom dagvården inspirerade att använda sig av AKK för att utveckla deras verksamhet.

Förslag på vidare forskning skulle kunna vara en uppföljning av hur handboken fungerat som stöd för struktureringen av dagvårdens vardag, och på vilket sätt den bidragit till att barnens känsla av trygghet och delaktighet främjats i vardagen. Det vore intressant att få både barnens och dagvårdspersonalens respons kring hur ett AKK som stöd för strukturering av vardagen på dagvården har fungerat.

FIGURER

Figur 1: Arbetsprocessen	22
--------------------------------	----

KÄLLOR

- Ahonen, T. & Siikkonen, M. 2004. *Sanat sekaisin. Kielelliset oppimisvaikeudet ja opetus kouluiässä*. Juva. WS Bookwell Oy.
- Björck-Åkesson, E. & Granlund. 2004, *Delaktighet – ett centralt begrepp i WHO:s klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa (ICF)*, I Gustavsson, Anders (red.). *Delaktighetens språk*, Lund: Studentlitteratur, s. 237.
- Enqvist Lotta. 2007, *ACC osana ammattia? : mitä vaikeimmin vammaisten lasten erityisryhmien työntekijät ajattelevat puhetta tukevasta ja korvaavasta kommunikoinnista*. Puhetieteiden laitos. Helsingin yliopisto. Tillgänglig: http://papunet.net/fileadmin/muut/opinnaytteet/lotta_enqvist.pdf Hämtad: 3.2.2013
- Heister Trygg, B. 2008 b, *Tidig AKK- stöd för stora och små*. Malmö: SÖK, 94s.
- Hepola, S. & Vaaraniemi, T. 2012. *Kuvat käyttöön. Visualisointi kommunikoinnin ja käyttäytymisen tukena*. Porvoo: SLY Lehtipainot Oy.
- Hirsijärvi, S. & Remes, P. & Sajavaara, P. 2004. *Tutki ja kirjoita*. 10. upplagan. Helsingfors: Tammi. 430s.
- Jacobsen, D-I. 2007. *Förståelse, beskrivning och förklaring – introduktion till samhällsvetenskaplig metod för hälsovård och socialt arbete*. Lund: Studentlitteratur, 216s.
- Johansson Irene, 2004. Tillgänglig: http://www.teckna.se/IJ_fragor_barn.htm Hämtad: 13.10.2013
- Ketonen, R. & Salmi, P & Tuovinen, S. 2001. *Kielelliset vaikeudet ja vuorovaikutuksen tukeminen*. I verket: Ahonen, T. & Siiskonen, T. & Aro, T. (toim.) *Sanat sekaisin; Kielelliset oppimisvaikeudet ja opetus kouluiässä*. Juva: WS Bookwell Oy.
- Kerola K, Kujanpää S, Timonen T. 2001. *Autismi-kuntoitus*. Andra upplagan. Juva: PS-kustannus, 350s.
- Kerola K, (toim.) 2001. *Struktuurua opetukseen. Selkeys ja rakenteet oppimisen edistäjänä*. Borgå: PS-kustannus. 260s.
- Kömi Anna, 2010. *Kuvat vuorovaikutuksen tukena -kokemuksia kuvakommunikaation hyödyntämisestä Haukiluoman päiväkodissa*. Sosiaalialan koulutusohjelma. Seinäjoen ammattikorkeakoulu. Tillgänglig: https://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/13218/Anna_Komi.pdf?sequence=1 Hämtad: 3.2.2013

- Madsen, Bent. 2006, *Socialpedagogik. Integration och inklusion i det moderna samhället*, Lund: Studentlitteratur, 301 s.
- Manninen, J. & Burman, A. & Koivunen, A. & Kuittinen, E. & Luukanen, S. & Passi, S. & Särkkä, H.. 2007, *Miljöer som stöder lärande – en introduktion till lärmiljötänkande*. Helsingfors: Utbildningsstyrelsen, 155 s.
- Molin, Martin. 2004, *Delaktighet inom handikappområdet- en begreppsanalys*, I: Gustavsson, Anders (red.), *Delaktighetens språk*, Studentlitteratur, 237 s.
- Launonen, K. 2007. *Vuorovaikutus - kehitys, riskit ja tukeminen kuntoutuksen keinoin*. Helsinki: Kehitysvammaliitto ry, 176s.
- Launonen K, Korpijaakko-Huuhka A-M. 2009. *Kommunikoinnin häiriöt. Syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita*. Helsingfors: Gaudeamus, 277s.
- Launonen, K. & Roisko, E. 2008. *Viestinnän ja vuorovaikutuksen kuntoutushaasteet*. I verk: Rissanen, P. & Kallanranta, T. & Suikkanen, A. (toim.). *Kuntoutus*. 2. upplagan. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.
- Pollari, Anna. 2011, *ACC:n käyttö opetus- ja ohjaustilanteissa - laadullinen tapaustutkimus ACC:n käytöstä integroidussa päiväkotiryhmässä*. Kasvatustieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto. Tillgänglig:
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/26640/URN%3aNBN%3afi%3ajyu-201103061854.pdf?sequence=1> Hämtad: 3.2.2013
- Rabb, Hannele. Handlaget rf. Tillgänglig: <http://www.handlaget.fi/> Hämtad: 13.10.2013
- Talentia, 2005. *Sosiaalialan ammatillisen eettiset ohjeet*. Tillgänglig:
http://www.talentia.fi/files/558/1649_Etiikkaopas2005_1_.pdf Hämtad: 3.6.2013
- von Tetzchner, S & Martinsen H. 1999. *Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin*. Helsingfors: Kehitysvammaliitto ry.
- Vilkkä, Hanna & Airaksinen, Tiina. 2003. *Toiminnallinen opinnäytetyö*. Jyväskylä: Tammi, 168s.

BILAGOR

**En strukturerad vardag inom dagvården
med hjälp av alternativ och kompletterande
kommunikation (AKK).**

En handbok för personalen.

Produkt för examensarbete
Utbildningsprogram för det sociala området

Kia Kajetski

2013

INNEHÅLL

1	Inledning	39
2	Strukturering av tid	40
2.1	Dagsschema	40
2.2	Veckoschema	41
3	Strukturering av person och plats	41
3.1	Uppdelning av grupp	42
3.2	Person-karta	42
3.3	Lekstations karta	43
3.4	Lek-karta	44
4	Strukturering av vardagen.....	45
4.1	Strukturering av reglerna inom dagvårdsenheten	45
4.2	Trafikljusen	46
4.3	Strukturering vid påklädning.....	47
5	Tecken som stöd (TSS) på daghem.....	48
	Källor	51

Denna handbok är ett förslag på hur man kan använda sig av alternativ och kompletterande kommunikation för att nå en strukturerad vardag med fokus på barnens delaktighet. Meningen med handboken är att inspirera dagvårdspersonal till användning av bilder och tecken i vardagen på daghem.

Denna handbok är en del av examensarbetet "En strukturerad vardag inom dagvården med hjälp av AKK - en handbok för personalen" (Kajetski 2013). Handboken är slutprodukten för mitt examensarbete som är byggd på en studie baserad på observationer. I mitt arbete som barnträdgårdslärare har jag under en period på 6 månader observerat i vilka situationer barn i åldern 1-5år har nytta av att få situationen strukturerad med hjälp av AKK. Jag förverkligade min observation från insidan av forskningsfenomenet som deltagande observation. I min studie har jag observerat barnen och deras vardag på daghemmet. På basen av mina observationer och relevant litteratur har jag sammanställt denna handbok.

Vad är alternativ och kompletterande kommunikation (AKK)?

Alternativ och kompletterande kommunikation (AKK) kommer från engelskans *augmentative and alternative communication (ACC)*. Engelskans ACC är ett begrepp som används i hela världen om kommunikation med individer som inte kan eller har svårigheter att uttrycka sig och använder ett ersättande eller kompletterande hjälpmedel som stöd för talet. (Heister Trygg, 2008a: 18; von Tetzchner & Martisen 2000: 20) Med alternativ kommunikation menas den kommunikation som sker med hjälp av andra verktyg än talet, till exempel med hjälp av tecken, bilder eller genom att skriva. Kompletterande kommunikation handlar om att främja och stöda talet. (von Tetzher & Martinsen 200: 20)

Det finns flera olika sätt att använda sig av AKK. Pedagogiskt har man förenklat och delat in kommunikationsformerna i två huvudgrupper: Kropps-, sinnesnära och manuella former av AKK samt grafiska alternativa och kompletterande kommunikationsmetoder, GAKK. (Heister Trygg 2008 b: 18) Man kan också gruppera AKK i hjälpmedelsberoende och icke-hjälpmiddelsberoende kommunikationssätt. Med hjälpmedelsberoende kommunikationssätt avses det hjälpmedel individen använder sig av vid kommunikationen, till exempel en kommunikationsmapp, samtalsmatta eller samtalsapparat. Då man talar om icke-hjälpmiddelsberoende AKK avses kommunikation där man inte har annat än sin kropp som verktyg, till exempel då man använder sig av tecken som stöd för kommunikation. (Heister trygg 2009: 62-65)

Användningen av AKK som en metod på daghem förknippas ofta med barn med funktionsnedsättning, autism, barn med språkstörning eller annars försenad utveckling av språk eller kommunikation. Orsaken till att börja använda AKK kan handla om att helt ersätta talet, men AKK är också en metod för att stöda språkutvecklingen, förståelsen och uttrycksförmågan. (von Tetzchner & Martinsen 2000: 80-83) Med min handbok vill jag inspirera dagvårdspersonal att använda sig av AKK som arbetssätt i alla barngrupper, oavsett om det i gruppen finns barn med behov av särskilt stöd eller inte. I mitt examensarbete ”Strukturering av vardagen med hjälp av alternativ och kompletterande

kommunikation (AKK). En handbok för personalen.” (Kajetski, 2013) har jag samlat teori om hur alla barn har nytta av en strukturerad vardag byggd på AKK.

Handboken är indelad i tre olika huvudrubriker, vilka är strukturering av tid, strukturering av person och plats, samt strukturering av vardagen. Under huvudrubrikerna finns det konkreta exempel på hur man med AKK kan strukturera dags- och veckoschemat, smågrupper och närvaro, den fria leken och lekstationer, reglerna inom dagvården, påklädningen samt inspiration till hur man klarare kan ge respons åt barnet. Handboken innehåller också ett kapitel om användningen av tecken som stöd på daghem. Jag har använt mig av fotografier som jag själv tagit för att förtydliga handboken. Kapitlet om tecken som stöd på daghem innehåller en figur om enkla tecken som stöd på daghem. Det är Hannele Rabb som framställt figuren och den är hämtad från Handlaget rf:s internetsida.

1 INLEDNING

Strukturering av vardagen med hjälp av AKK främjar barnets känsla av förutsägbarhet, klarhet och skapar ordning i vardagen. Detta ger en känsla av trygghet som barnet har med sig hela dagen. Då man strukturerar vardagen med bilder förtydligar man dagens rutiner och gör den mera begriplig. Genom att strukturera vardagen förstärker man barnets förståelse av olika situationer och verksamhet samt vad som förväntas av dem. Då strukturerade vardagen fungerar som bäst, förstärker den barnets eget initiativstagande. AKK främjar barnets känsla av delaktighet då hon känner sig trygg och tar själv initiativ. (Kerola 2001 s. 14-16)

Med hjälp av strukturering av vardagen med hjälp av AKK blir barnets förståelse av situationen bättre. Barnet har lättare att uppfatta tid, plats och innehåll av verksamhet samt sambanden mellan olika händelser. Strukturering av situationen med visualisering stöder barnet till att ta initiativ till kommunikation. Pedagogerna kan locka barnen till att diskutera dagens program genom att fråga vad som kommer att hända till följande. Barnet kan också tala om det som hänt med hjälp av att ha strukturen för dagen visualiserad. Användningen av AKK främjar barnets förmåga att lära sig av kognitiva färdigheter samt initiativtagande i både kommunikation och lek. Strukturering med hjälp av AKK kan stöda ett passivt barn till att ta initiativ och göra val. Detta gör att barnen får en känsla av delaktighet då de vet vad som kommer att ske och när. Barnet känner sig

tryggt då dagis dagarna går genom samma rutiner som barnet känner till och detta främjar barnets känsla av delaktighet. (Kerola 2001: 14-16)

2 STRUKTURERING AV TID

Ett schema med bilder som illustrerar rutinerna på daghemmet hjälper barnen att förutse och acceptera vardagen samt övergångssituationer som dagen innehåller. Schemat hjälper också barnet att uppfatta tid och att komma ihåg daghemmets rutiner. Daghemmets planerade verksamhet är också bra att visualisera så att barnen har lättare att uppfatta vad dagens program är.

2.1 Dagsschema

Det är viktigt att det på daghemmet finns ett dagsschema med bilder på de olika tillfällena som sker under daghemsdagens lopp. Dagsschemat skall vara på barnets nivå så att barnet själv kan se var man befinner sig i dagen. Efter att aktiviteten som illustrerats på bilden har passerat, kan man vända om bilden så att bara den vita baksidan syns. Detta möjliggör att barnet visuellt kan se vad som händer till följande och när dagen närmar sig sitt slut.

Bild 1: Dagsschema

2.2 Veckoschema

Från veckoschemat ser barnen daghemsveckans planerade program. Även de dagarna som daghemmet är stängt och barnen är hemma är med på schemat. Veckoslutet märks ut med bilder som representerar hem. Bakgrundsfärgen på de olika veckodagarna är enligt de färger som generellt anknyts till veckodagarna och används inom alternativ och kompletterande kommunikation; grön för måndag, blå för tisdag, vit för onsdag, brun för torsdag, gul för fredag, ljusröd för lördag och röd för söndag. Veckoschemat diskuteras tillsammans med barnen under morgonsamlingen. Genom att flytta på pilen markerar man vilken dag och vilket program som är i fråga.

Bild 2: Veckoschema

3 STRUKTURERING AV PERSON OCH PLATS

Det är viktigt att strukturera platserna för var man skall göra de olika aktiviteterna samt vad som skall vara var. Att lägga bilder runtom i daghemmet stöder uppfattningen om vad som hör var och vad man förväntas göra på de olika ställen. Till exempel kan man vid kranen i badrummet sätta en bild som illustrerar handlingen att tvätta händerna. Leksakslådorna kan struktureras med hjälp av bilder som illustrerar vad för sorts leksaker som skall finnas i respektive låda eller hylla.

3.1 Uppdelning av grupp

Många daghem jobbar enligt smågruppsverksamhet, vilket betyder att man delar barnen i mindre grupper så ofta som möjligt. I en mindre grupp får barnen mera uppmärksamhet, taltur och verksamheten kan formas enligt gruppens utvecklingsnivå.

Struktureringen av gruppen går lättare då alla grupperna har en egen färg som allt som tillhör barnet är färgkodat med. Barnets skåp, hylla, sittplats, säng, skoplats och dylikt märks ut med en namnlapp vars bakgrund är i gruppens färgkod. Då barnen delas in i smågrupperna under dagen kan pedagogen visa en färgkodad bild på vilken grupp som det är i fråga.

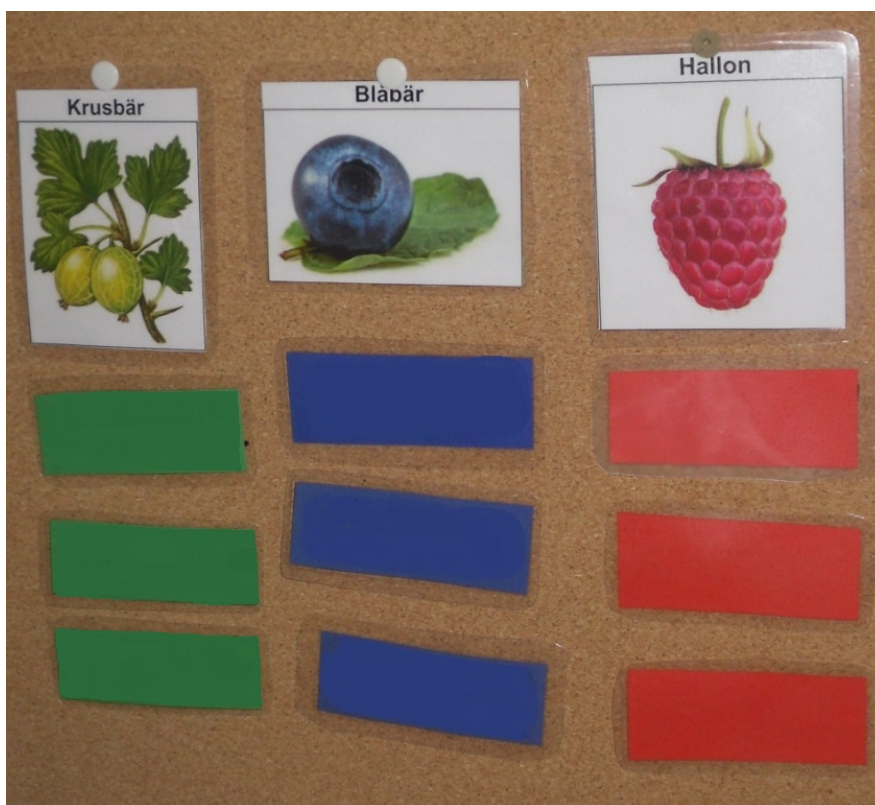

Bild 3: Exempel på färgkodade grupper

3.2 Person-karta

Vid samlingen kan man tillsammans med barnen diskutera vilka barn som är på plats och vem är frånvarande. Som resultat av en diskussion mellan pedagogen och barnen ställer pedagogen de närvarande barnens färgkodade namnlappar under gruppens bild samt de frånvarande barnens namnlappar som en skild grupp under bilden som illustrerar hem.

3.3 Lekstations karta

För att strukturera den fria leken, kan det vara viktigt för barn att visuellt få se vad det finns för alternativ att göra på dagis. En lekstations karta illustrerar daghemmets bottenplan och har bilder på alla lekar det finns att välja emellan på daghemmet. På lekstationskartan kan man märka ut var barnen förväntas leka med de olika leksakerna. Till exempel är bilden med böcker placerad på soffan och bilderna på spel och pussel placerade på bordet. Då daghemmet har lekstationskartan visualiserad kan barnen självständigt välja en lek eller en aktivitet de helst vill göra. Då de olika lekarna är placerade på olika stationer utnyttjas daghemmets utrymmen på bästa sätt. Den fria leken blir mera strukturerad och det så kallade problembeteendet som uppstår då barn inte slipper in i någon lek och möjligtvis blir frustrerade och ängsliga minskar. Lekstationskartan är till nytta för både barnen och personalen.

Barnen får själva påverka vilken lek de vill leka genom att önska sig en lek som finns som bild på kartan. Varje bild som representerar en lek stöder barnets förståelse av begreppet samt val av aktivitet. Handlingssättet stöder barnets kommunikation samt barnets möjlighet till val.

Bild 4: Lekstations karta (fiktiv)

3.4 Lek-karta

Ett annat alternativ för lekkarta är en karta med bilder på olika lekarna som finns till att välja emellan och namnlappar under lekens bild på de barnen som vill leka med leken ifråga. Man kan också använda lek kartan som en möjlighet för den vuxna att bestämma vilka barn som leker tillsammans. Då sätter man färdigt barnens namnlappar vid olika lekarna. Detta ger pedagogen möjlighet att välja vilket barn som leker med vem och då kan man ta i beaktande barn som har svårt att själva komma in i lekar med andra barn. Alla barn har inte lätt att hitta lek kompisar och det kan ofta vara samma barn som leker tillsammans. Det går också bra att ta hänsyn till olika temperaments barn och välja en lugnare lek kompis till ett livligt barn.

Bild 5: Lek-karta

4 STRUKTUREING AV VARDAGEN

Att förstärka den auditiva tillsägelsen med en visuell bild kan vara till nytta för barn. Barnen uppfattar det verbala budskapet pedagogen säger lättare om det auditiva förstärks med visuell stimulans. Man kan använda sig av tecken eller bilder som stöd och förstärka nyckelordet i budskapet.

4.1 Strukturering av reglerna inom dagvårdsenheten

Alla viktiga regler och överrenskommelser är bra att illustrera, varvid de blir lättare för barnen att förstå och minnas. Då reglerna är illustrerade, är det också lättare att återkomma till dem. Det är viktigt att ha lika många regler i positiv ton motsvarande för inte-reglerna. Då man bestämmer reglerna tillsammans med barnen, kan man först visa röda inte-regeln och efter det den motsvarande gröna positiva regeln. Till exempel kan man visa röda kortet med bilden "Ta inte leksaker från andra" och visa motsvarande gröna kort "Turas om leksaker". Man skall endast använda regler som är aktuella för gruppen. Använd till exempel inte "Bit inte"- regeln ifall det inte finns något barn i gruppen som bits.

Bild 6: Strukturering av dagvårdsreglerna

Tips! Dagens-reglerna kan vara ett alternativ till utvisning. Många daghem använder sig av bänken eller knuten som straff. I mitt arbete som barntädgårdslärare har jag märkt att det fungerar bra att man vid barnets "problembeteende" som vuxen går tillsammans med barnet till dagis reglerna och diskuterar vad barnet gjort fel. Kom alltid ihåg att visa barnet den positiva motsvarigheten till beteendet i fråga.

4.2 Trafikljusen

Trafikljusen är ett bra sätt att kunna ge ett barn positiv feedback på annat sätt än verbalt. Trafikljusen är uppbyggda av tre stycken bollar, en grön, en gul och en röd. Då pedagogen är nöjd med vad barnet gjort, kan man visa den gröna bollen och samtidigt ge verbal feedback som till exempel "Vad fint du sitter på rumpan med fötterna framåt". Då barnets beteende börjar gå mot det förbjudna, kan den vuxna visa den gula bollen och säga att "Lugna ner dig" och ifall ett barn gör något förbjudet kan man med hjälp av den röda bollen förstärka det verbala förbudet. Den vuxna kan visa den röda bollen och samtidigt säga att "Det är absolut förbjudet att..".

Bild 7 Trafikljusen

Kom ihåg då du använder trafikljusen! Det är viktigt att den röda bollen är emellan den gröna och den gula så att den röda inte syns åt barnen förutom då det är nödvändigt. Den gröna skall vara överst, sedan den röda och underst den gula bollen. Denna ordning är viktig för att barnet skall få så mycket positiv grön feedback som möjligt. (bild 7)

4.5 Strukturering vid påklädning

Då man behöver en mera specifik beskrivning av en situation, kan man göra upp en situationskarta. Där presenteras en kortare tidsperiod delad i mindre bitar. En situationskarta hjälper barnet att uppfatta händelsen eller handlingen och handleda eget agerande.

Barn kan ha svårt med att veta var de ska börja med påklädningen. Uttrycket "Klä på dig" kan vara för abstrakt för barn och därför drar alla barn nytta av en påklädningskarta för att veta vad de skall sätta på sig och i vilken ordning. Högst uppe på påklädningskartan visar en bild hurdant väder det är och under väder bilden ligger vilka kläder som skall kläs på.

Bild 8 Påklädnings karta

5 TECKEN SOM STÖD (TSS) PÅ DAGHEM

Tecken som stöd är ett väldigt bra och fungerande arbetssätt för man behöver inga andra redskap än sina egna händer. Då man använder tecken som stöd (TSS) talar man vanligt och tecknar samtidigt nyckelorden i det man säger. Vid stödtecknande tecknar man de ord som är betydelsefulla för budskapet. Ett konkret tecken kan vara lättare för ett barn att förstå än ett ord. (Handlaget rf 2012)

Det är viktigt att alla i personalen använder sig konsekvent av samma tecken i alla situationer. Det är bättre att lära ut 10 stycken tecken till hela personalen som alla förbinder sig i att använda, än att oregelbundet använda sig av flera tecken. Till exempel barnets förståelse av övergångssituationerna kan underlättas med hjälp av tecken som stöd. Då pedagogen tecknar tecknet ”äta” medan hon/han berättar om förflyttningen till matbordet, förstår barnet budskapet klarare. Tecken är bra att använda också vid andra övergångssituationer så som wc-besök och vilostunden.

Dagis 1

© Hannele Rubb

Bild 9: Tecken på daghem. Handlaget rf. Hannele Rubb

Litteratur tips

Sari Hepola och Tiina Vaaraniemi har skrivit en mycket inspirerande bok ”Kuvat käyttöön- visualisointi käyttöön kommunikaation ja käyttäytymisen tueksi” (2012) om användningen av visualisering som stöd för kommunikation och beteende. Boken innehöll konkreta exempel och jag rekommenderar varmt alla som är intresserade om ämnet att bekanta sig med den. Hepola och Vaaraniemi är talterapeut och speciallärare till yrket och de har tillsammans skapat en praktisk handbok om visualisering som stöd i kommunikation, handledning och hanterande av beteende. I boken beskrivs det lätt tillgängliga visuella medel som hjälp för problemsituationer som ofta uppstår i skolan, hemma och i andra miljöer. På basen av bokens idéer kan man utveckla individuellt bildmaterial för personer i behov av skärskilt stöd. Boken är avsedd för pedagoger och vårdpersonal, terapeuter, och studeranden samt närstående till personer med behov av skärskilt stöd.

Dessa böcker kan fortsätta inspirera dig!

Böcker om barns delaktighet:

- Eriksson, Anette. *Barns delaktighet i förskolan*. I sandberg, Anette (red.) 2009. *Med sikte på förskolan- barn i behov av stöd*. Lund: Studentlitteratur, 304s.
- Kyllikki Kerola, (toim.) 2001. *Struktuuria opetukseen. Selkeys ja rakenteet oppimisen edistäjänä*. Borgå: PS-kustannus. 260s.

Böcker om kommunikation:

- Boel Heister Trygg, 2008 B, *Tidig AKK- stöd för stora och små*. Malmö: SÖK, 94s.
- Launonen Kaisa, Korpijaakko-Huuhka Anna-Maija, 2009. *Kommunikoinnin häiriöt. Syitä, ilmenemismuotoja ja kuntoutuksen perusteita*. Helsingfors: Gaudeamus, 277s.

KÄLLOR

- Heister Trygg, B. 2008 b, *Tidig AKK- stöd för stora och små*. Malmö: SÖK, 94s.
- Hepola, S. & Vaaraniemi, T. 2012. Kuvat käyttöön. Visualisointi kommunikoinnin ja käyttäytymisen tukena. Porvoo: SLY Lehtipainot Oy.
- Kerola K, (toim.) 2001. *Struktuuria opetukseen. Selkeys ja rakenteet oppimisen edistämiseksi*. Borgå: PS-kustannus. 260s.
- Rabb, Hannele. Handlaget rf. Tillgänglig: <http://www.handlaget.fi/> Hämtad 12.10.2013
- von Tetzchner, S & Martinsen H. 1999. *Johdatus puhetta tukevaan ja korvaavaan kommunikointiin*. Helsingfors: Kehitysvammaliitto ry.